

Aspectes metodològics en l'estudi de la comarca del Tarragonès¹

Joaquim Margalef i Llevaria

EL Tarragonès és avui una comarca bàsicament industrial amb una important concentració urbana, Tarragona, que té al seu redol un *hinterland* d'influència que ultrapassa els límits estrictament comarcals; aquesta zona més àmplia ha estat anomenada per molts *segona àrea metropolitana de Catalunya*.

La realitat econòmica actual és conseqüència d'unes fortes transformacions productives que aquesta zona ha experimentat al llarg dels anys seixanta i setenta; d'un nucli burocràtic i administratiu com era considerat tradicionalment Tarragona, s'ha passat a una ciutat industrial i de serveis que ha rebut una forta immigració, mentre el seu *hinterland* i la majoria de viles de la comarca han passat d'ésser nuclis essencialment dependents de l'activitat agrícola a zones turístiques o participants, més o menys directament, de la industrialització de Tarragona, i s'han convertit ja sia en nuclis que acullen activitats industrials, ja sia en àrees dormitori o/i residencials.

La fisonomia de la comarca s'ha transformat, la seva funcionalitat productiva d'integració amb altres àrees econòmiques també. Aquesta nova realitat, sorgida o motivada més per circumstàncies exògenes a l'àrea que no per un procés de transformació productiva intrínseca a les activitats existents anteriorment, serà la constant que haurem de considerar al llarg d'aquest estudi per arribar a situar i entendre l'actual estructura productiva de la comarca.

La comarca del Tarragonès és formada, segons la divisió de la Generalitat del 1936, per vint-i-dos municipis; la seva capital és Tarragona, ciutat que indubta-

(1) Extracte de la seva obra *El Tarragonès, estructura econòmica. Expansió industrial, desequilibris sectorials*, publicat per la Caixa d'Estalvis de Catalunya. 1979

blement té una certa influència sobre la resta de municipis comarcals, la qual influència ultrapassa fins i tot els límits estrictament comarcals per estendre's cap a altres zones del seu redol.

El Tarragonès és una de les zones integrans del Camp, juntament amb l'Alt Camp i el Baix Camp. El Camp es troba arrecerat per la Serralada Pre-litoral, i s'estén d'aquesta cap al mar. Com diu Josep Iglésies: "Així, el Camp pren la forma d'una gran badia omplerta, entorn de la qual les muntanyes alteroses d'un mil·ler de metres marquen el perfil d'una mitja lluna"; la part costanera d'aquesta àrea, des de Salou fins a Roda de Berà i des de la costa fins als Garidells i Renau, constitueix la comarca del Tarragonès.

Els límits del Tarragonès respecte a les altres comarques del Camp, difícilment es poden situar i determinar d'acord amb uns accidents geogràfics que separin clarament les diverses àrees. La continuïtat física d'aquestes tres zones de la plana del Camp no impedeix manifestar, d'altra part, la personalitat i la indiscutible capitalitat de les ciutats de Valls, Reus i Tarragona, la quals cosa porta a establir una diferenciació comarcal que no és sostinguda per accidents geogràfics, sinó per una determinació de lligams econòmics i àrees d'influència que tenen el seu origen en una competitivitat tradicional entre els tres nuclis que fan de capital. Això ha permès arribar, fins i tot, a considerar la zona com formant part de dues vegueries, com així va ésser en la divisió territorial del 1936. Avui, encara que cada ciutat i el seu entorn conserven unes característiques pròpies i personals, queda fora de dubte el lligam cada vegada més fort entre les capitals i viles del Camp.

El Camp de Tarragona té una situació privilegiada, motivada per les seves característiques geogràfiques de plana i per ésser un indret de cruïlla de camins. L'atracció de la zona del Camp i concretament de les seves grans ciutats envers les comarques de l'interior, on predomina una activitat agrícola, la convertí en un centre d'intercanvi que es relacionava amb aquestes comarques per diversos camins que segueixen les valls a través de la Serralada Pre-litoral; d'altra part, la seva situació tocant al mar i formant una gran badia, d'una extensió no comparable amb cap de les existents des del pla del Barcelonès cap al sud, l'ha convertida no solament en un nucli d'encreuament de les comunicacions que corren al llarg de la costa cap a l'interior, sinó també en un indret on es poden emplaçar moltes activitats productives en condicions molt favorables.

EL SECTOR PRIMARI I EL SEU FUTUR AL TARRAGONÈS

Al llarg d'aquest capítol hem analitzat el sector primari al Tarragonès; n'hem vist l'evolució i la realitat actual. Ara voldríem "endevinar" el futur del sector a la comarca, i poder arribar a concretar alguna perspectiva sobre la seva previsible evolució. A tal fi, haurem de tenir en compte les fortes transformacions que ha sofert el sector aquests darrers anys al Tarragonès.

En parlar del nombre d'explotacions i d'hectàrees, hem dit que treballàvem amb dades del 1972 que segurament ara serien molt diferents, ja que vora dues

mil hectàrees del millor sòl agrícola comarcal han deixat els seus usos tradicionals per a esdevenir sòl industrial, fet que és notable al Morell, a Constantí i a la Pobla de Mafumet, és a dir, a les viles amb una agricultura més rica. A la costa podem dir el mateix: la ràpida urbanització hi ha determinat, també, una minva del sòl agrícola, que ha passat a altres usos, i igualment s'ha esdevingut en el cas de Tarragona, on per usos urbans s'ha utilitzat molt de sòl que abans era sòl agrícola. Aquest factor és un dels que condiciona més poderosament el futur agrícola del Tarragonès, és a dir que molts sòls d'al·luvió i amb una agricultura d'una certa dinamicitat han passat a altres usos, la qual cosa significa una clara disminució del potencial agrícola de l'àrea.

L'activitat ramadera té una dinamicitat molt relacionada amb la que tingui l'agricultura, ja que és un complement de rendes per al pagès. Si no s'enfoca d'aquesta manera es fa difícil de determinar-ne la possible funcionalitat futura, perquè llavors es tractarà d'una activitat clarament industrial amb una rendibilitat adient i amb uns criteris d'emplaçament objectius que tant poden decantar-se per al Tarragonès com per a altres zones, és a dir que caldria analitzar dins del sector industrial.

En parlar de la pesca, ja hem vist que hi havia una certa sobrecapacitat productiva i la necessitat d'una reestructuració del subsector que aproximés la capacitat productiva a les possibilitats del medi per a evitar alts costos a causa de la sobrecapacitat. En un futur l'expansió de la pesca vindrà condicionada per l'exhauriment de la riquesa piscícola del Mediterrani i per la supeditació que tindrà a l'activitat industrial petroquímica i d'extracció de recursos naturals a la plataforma marina, activitats indubtablement contaminants que minven la riquesa piscícola.

Tornant a l'agricultura, cal parar esment en el capital humà del sector a la comarca: cada vegada són menys els pagesos amb plena ocupació i cada vegada més vells; l'agricultura a temps parcial pren com més va més importància, amb tots els inconvenients que això comporta per a l'agricultura com a activitat que busca o hauria de buscar una racionalitat en l'explotació i una rendibilitat.

D'altra banda cal considerar que en la zona on l'agricultura resta amb més força dins l'estructura productiva municipal és en la part de secà, cap al nord-est de Tarragona, la qual s'estén en direcció al Baix Penedès i a l'Alt Camp. En aquestes terres el valor de la producció per hectàrea i la renda del pagès són baixes i caldria fer inversions d'alt cost en infraestructura per a transformar aquestes terres, cosa que si avui dia pot semblar improbable de realitzar no ho era tant l'any 1971, quan el CESIE (Consejo Económico Sindical Interprovincial del Ebro), en les seves previsions sobre regadius futurs i actuals a la vall de l'Ebre i considerant una utilització integral dels recursos hidràulics d'aquest riu, preveia la possibilitat per a l'any 2000 d'incrementar en 50.000 hectàrees el regadiu del Camp de Tarragona, convertint gran part de la zona de secà actual. La realitat d'ara és molt diferent d'aquells plans que es feien fa pocs anys. Avui l'agricultura de la zona pren una actitud defensiva i reivindicativa més que no pas ofensiva i hom no preveu grans transformacions infraestructurals sinó que més aviat es mostra interessat a conservar les rendes actuals.

D'altra banda al Tarragonès hi ha un avantatge comparatiu, en tots els sentits, dels altres sectors productius sobre l'agrícola; això fa que l'activitat agrícola es trobi en una situació d'inferioritat davant la utilització i la disponibilitat dels recursos naturals envers les necessitats industrials i urbanes. Això es manifesta clarament en el preu del sòl en funció de la renda de situació per damunt de la seva consideració de generador de renda agrària; l'orientació dels recursos naturals vers les necessitats urbanes i industrials, especialment l'aigua; finalment, cal veure dins d'aquest quadre la desviació dels recursos humans cap a altres activitats productives amb una retribució superior.

Tots aquests factors suara esmentats fan veure amb pessimisme el futur del sector primari al Tarragonès, ja que l'avantatge comparatiu de la indústria i els serveis és tan manifest a la comarca que limita les possibilitats d'expansió del sector primari. Tanmateix, això no hauria de voler dir ni portar a pensar que cal incrementar aquest tipus d'intercanvi desigual, intersectorial, ans al contrari, hauria de voler dir ni portar a pensar que cal incrementar aquest tipus d'intercanvi desigual, intersectorial, ans al contrari, hauria de portar a veure la necessitat de determinar clarament una delimitació en l'ús del sòl i del mar, ensems que procurar unes rendes que permetin augmentar el nivell de vida del pagès i del pescador, i possibilitar-los la racionalització de les explotacions.

LA INDÚSTRIA

Analitzarem al llarg d'aquest capítol un dels sectors bàsics en l'estructura productiva de la comarca, tant per la seva funcionalitat com pel volum de valor afegit que crea al Tarragonès. Es fa difícil de dir si el sector industrial és que ha tingut tot tipus d'avantatges, alguns d'inherents a la zona i d'altres d'atorgats amb clares preferències en les decisions per tal que s'hi pogués desenvolupar en "inmillorables" condicions.

L'anàlisi que farem al llarg d'aquest capítol pot ésser resumida o centrada en quatre punts. Primer, veurem la tradició industrial de la comarca, veient la realitat industrial passada; tot seguit analitzarem el procés de canvi que indubtablement ha tingut la zona, estudiant la indústria els anys seixanta i veient el motor o la causa del que en podem dir un *taking-off* o engegada industrial al Tarragonès, que tindrà unes influències de transformació estructural molt fortes; com a tercera part entrarem a determinar l'estructura industrial actual, del segon quinquenni de la dècada dels anys setenta; i finalment, veurem la perspectiva futura de desenvolupament del sector industrial a la comarca.

Cal repetir encara el plany per la dificultat de trobar xifres als nivells municipal i comarcal; si en el cas de l'agricultura es podien fer estimacions més o menys exactes, en aquest sector això es fa més difícil ja que no podem partir del mateix grau d'uniformitat que es pot donar dins el sector primari. Tanmateix, extrapolant dades al nivell provincial, intentarem de determinar una renda industrial a partir del coneixement estadístic d'algunes dades bàsiques de la comarca per als anys actuals.

Passem ja a estudiar aquest “nou fenomen” que s’ha esdevingut al Tarragonès i que ha tingut una gran importància dins l’activitat productiva i funcional de la comarca en l’espai català.

LA INDÚSTRIA AL TARRAGONÈS: VISIÓ HISTÒRICA

Les viles del Tarragonès vivien bàsicament de l’activitat primària, ja sia l’agrícola als municipis de l’interior, ja sia l’agrícola i la pesca en algunes viles, com Torredembarra i Tarragona. Tarragona mateix també es trobava estrictament relacionada amb aquestes activitats primàries, de la mateixa manera que les altres viles, bé que si es vol ajudada per una activitat pesquera important; la futura capital del Tarragonès desconeixia pràcticament la indústria —estem parlant de la fi del segle XVIII i la primera meitat del XIX. La mica d’indústria que hi havia tenia una forma semblant a la de les altres contrades de la comarca, és a dir, tallers menestrals i, si es vol, “industrials”, però destinats a cobrir les necessitats més peremptòries de la població, com a complement de l’activitat productiva bàsica derivada del sector primari. Podem trobar, així, pastissers, ferrers, algun filador, palestes, calafats, etc. Però no podem parlar d’una activitat industrial dinàmica i innovadora a la ciutat ni als pobles que formen l’actual comarca.

Tarragona era molt diferent de Reus o de Valls, viles amb un dinamisme industrial i comercial desconegut per la ciutat que seria després la capital provincial. Aquí hi havia la cúria, un centre burocràtic, el mar i una tradició històrica envejable però no pas una burgesia com s’estava formant a les altres dues grans viles del seus redol.

Troblem aquests anys, concretament el 1787, que es va crear a Tarragona la *Sociedad Económica de Amigos del País*, impulsada per l’arquebisbe Francesc Armanyà; aquesta societat va fundar una fàbrica de cotó i lli, la qual, però, no va tenir gaire incidència a la vida ciutadana i va sortir bastant malparada dels canvis de conjuntura o de la crisi de 1793 a 1796. És curiós que fos precisament la *Sociedad Económica de Amigos del País* qui fundés aquesta fàbrica a Tarragona. Ernest Lluch diu, referint-se a l’economia catalana d’aleshores, que la burgesia del país no s’identificava amb aquestes associacions, que veia més aviat influenciades i determinades per un estatisme lligat a uns interessos moltes vegades agraristes, però que indubtablement no s’identificaven amb la dinàmica que podia demostrar aquells anys la naixent burgesia catalana. Hem volgut assenyalar aquesta idea per fer veure com un dels pocs intents d’instal·lació industrial que es varen originar a Tarragona el començament del segle XIX no estaven massa lligats amb l’existència d’una burgesia autòctona. Aquesta potser serà una constant al llarg dels anys per a la ciutat de Tarragona, és a dir que així com a Valls i a Reus va néixer una classe social que podem denominar burgesa, aquest fenomen no es va produir a Tarragona, ni a les altres viles del seu redol, circumstància que serà determinant àdhuc fins avui, ja que hem de tenir en compte que la industrialització actual de l’àrea és un fet essencialment exògen.

Continuant la “història” industrial del Tarragonès, a mitjan segle XIX trobem comerciants de vi i una activitat licorera interessant que es desenvolupava al

costat del port; un temps abans el port de Tarragona s'havia convertit en un nucli important d'un comerç d'importació i exportació, centrat en els fruits de les zones agrícoles de les comarques de l'interior, comerç que estava controlat per Reus, vila que oblidà el port de Salou, amb moltes resistències, per utilitzar el de Tarragona. Al costat d'aquesta activitat portuària es manifesta un dinamisme productiu molt relacionat amb el port i les mercaderies que hi circulen; així, podem veure l'existència de calafats, carders, boters, etc. i la concentració, com ja hem dit abans, de comerciants de vi i de licoreries, algunes de les quals eren estrangeres.

Aquesta activitat productiva es desplegava una mica a part de la ciutat de Tarragona, car la vila s'estenia per tot el que avui dia es veu com a barri antic a partir de la Rambla Vella; el port, separat de la vila per un fort desnivell, tenia un desenvolupament autònom. L'eixample modern de la ciutat, per dir-ho d'alguna manera, no es realitzà fins a la segona meitat del segle XIX.

La dinàmica industrial de Tarragona continuà dins d'aquestes coordenades, és a dir, alguns tallers per a satisfer les necessitats de la població i una activitat licorera i vinícola al costat del port. Si mirem algun tractat o article sobre la distribució geogràfica industrial a Catalunya al final del segle passat i començament d'aquest, rarament hi trobarem el nom de Tarragona, i quan hi és figura en molt segon lloc, en esmentar l'existència d'alguna indústria alimentària, per raó fonamentalment de l'activitat vinícola i licorera. L'any 1918 hi ha establertes 102 fàbriques a Reus, 42 a Valls i 26 a Tarragona, les quals es relacionaven amb les activitats anteriorment mencionades.

Abans de la guerra del trenta-sis s'establiren dues fàbriques o centres de treball importants a la ciutat; l'una era la fàbrica de tabacs de Tabacalera, S.A., i l'altra uns dipòsits i unes instal·lacions de CAMPSA. Durant els anys quaranta i cinquanta l'activitat productiva industrial és pràcticament apagada, i se centra en aquelles dues empreses, bé que també podem veure una sèrie de fàbriques que es desenvolupen al llarg d'aquest període autàrquic, en unes condicions d'acumulació privilegiades per a poder entrar en la dècada dels seixanta amb unes possibilitats d'expansió veritablement interessants, que tanmateix prendran una posició més de segon pla com més s'anirà afermant l'especialització química de la part més a ponent del Tarragonès.

Aquest inici d'industrialització autòctona no solament es realitza a Tarragona sinó també a altres viles del Tarragonès i estarà bàsicament centrada en els teixits. Així, trobem fàbriques d'aquest tipus a la Riera, Salomó i Altafulla; de cables i enreixats a Torrembarra; i de teixits, betums i fusta a Tarragona, on continua l'activitat alcoholera, licorero-vinícola i també la instal·lació d'alguna empresa química de nova implantació.

Encara que amb fortes transformacions, la base industrial de l'àrea continua essent agrícola i pesquera, d'una banda, i buròcrata i "senyorívola", de l'altra, però difícilment veurem en la comarca la dinàmica empresarial que hi ha a altres llocs, i aquesta capa o classe social que es diu burgesia pràcticament no es troba al Tarragonès.

L'any 1956 s'esdevingué un fet que potser només és una fita, però que com a tal té molta importància per a veure l'especialització industrial futura que hom

pensava que podia tenir la contrada. Aquest fet foren unes fortes gelades que hipotecaren el futur agrícola d'una àrea on un dels principals conreus era el garrofer, arbre d'un període de posta a punt llarg. Això va fer que, en quedar improductives moltes terres, hom pensés en la transformació de sòl agrícola en zona industrial. Una d'aquelles terres és l'actual polígon denominat Entrevies; avui és una zona amb indústries, però no podem pas dir que sigui el polígon model de Tarragona, perquè la manca de serveis i de comunicacions en què es troba és notòria. Aquesta transformació de l'ús del sòl aviat tingué imitadors, però en una època millor; ja s'havia vist quin era l'efecte del pla d'estabilització, els plans de desenvolupament eren un fet i l'elecció d'un model bàsicament industrial era una realitat per a l'economia espanyola. Tarragona llavors va fer valer els seus avantatges comparatius de situació: el port, les comunicacions, el sòl industrial, mà d'obra i sobretot avantatges "oficials" per a la implantació en una zona que indubtablement tenia molts avantatges comparatius; però tots van orientar—se per atreure cap a la ciutat una indústria forana, ningú no es va preocupar per la base industrial, petita i dèbil, que ja hi havia aquí.

Hem de tornar a remarcar la falta d'un empresariat o burgesia a la zona. Durant aquests anys les capes dominants de la ciutat estaven interessades, com a activitat econòmica, per a preparar la vinguda d'empreses foranes, així com es dedicaven a activitats urbanitzadores abans de preocupar-se per crear una base industrial forta i diversificada a la comarca.

Aquest potser serà el gran drama del Tarragonès i concretament de Tarragona, juntament amb el fet que el motor bàsic de l'economia de l'àrea és una activitat productiva que genera uns efectes multiplicadors, que serveixen més per a crear rendes per al consum i fomentar l'expansió urbana que no pas per a crear interrelacions productives que permetin un continu creixement i assegurin les transformacions productives de l'àrea.

EL CREIXEMENT INDUSTRIAL

L'opció industrialista al Tarragonès i concretament a Tarragona era un fet; els òrgans oficials participaren d'una forma molt decidida en el *desarrollismo* existent aleshores, per a industrialitzar la zona hom pensava en el famós triangle Tarragona-Reus-Valls, però aquest no aconseguí alçar-se com un pol de desenvolupament —figura essencial de la política d'ordenació territorial de llavors— ni en el primer, ni en el segon, ni en el tercer pla. Aquest determinisme industrialitzador que hom volia per a la comarca buscà accions més concretes i no de tanta altura com podia ésser esperar que es formés un pol de desenvolupament a Tarragona. Es creà com a contrapartida d'aquests desigs i per part de la iniciativa estatal un polígon de l'INUR (Institut Nacional d'Urbanisme), s'estudià la possibilitat de crear-ne d'altres i es parlà del famós triangle, que no tingué cap institucionalització administrativa. Però tot això no semblava prou i, davant la impossibilitat pràctica de crear una zona industrial clarament afavorida per l'administració i integrada en les grans directrius que determinaven aleshores l'ordenació territorial i la promoció industrial en el territori de l'Estat, s'optà per una decidida actuació municipalista per a afavorir l'expansió industrial de Tarragona.

Aquesta visió crearia un greu desequilibri intercomarcal i alhora intersectorial. El primer, el podem veure en el creixement de la ciutat de Tarragona i en l'esticament, més relatiu que absolut, de les seves contrades. Els desequilibris intersectorials es produïren quan hom estimulà bàsicament un sector productiu, tot oblidant-se d'integrar una convivència amb els existents a l'àrea.

Aquesta decidida actuació industrialitzadora portà unes actuacions municipalistes a partir de potenciar les condicions objectives d'implantació que ofereix la zona, donant tota mena de facilitats a la instal·lació de noves indústries. L'inconvenient bàsic que tindria aquesta "política" industrialitzadora seria la manca de planificació i d'ordenació a priori de l'àrea, la qual es feia a corre-cuita i només per a salvar els motius d'oposició immediata que hi pogués haver per a la instal·lació d'alguna factoria. Això portà a una descoordinació de l'estructura urbano-industrial de la ciutat, que indubtablement s'hauria pogut evitar en gran part si s'hagués tingut en compte com a punt de partida una ordenació i una planificació d'aquesta idea industrialitzadora a ultrança.

Avui dia el Tarragonès, i més concretament Tarragona i el seu redol immediat, es coneix pel seu nucli industrial derivat de la química. Cal dir que la "vocació" química o l'especialització industrial de la zona no va ésser clarament determinant fins a la darrereria dels anys seixanta, més exactament potser podríem dir que es va assolir durant la dècada dels setanta. El començament de la industrialització a l'àrea va estar centrat en diversos sectors productius —encara que el químic ja tenia força importància—, és a dir que l'inici industrial va partir d'una diversificació sectorial i la química amb tota la seva "esplendor" no vindria fins més tard.

Estructura industrial existent a la meitat de la dècada dels seixanta

A partir del llibre *Localització i dinàmica de l'activitat econòmica* realitzat pel servei d'estudis de Banca Catalana l'any 1968, podem analitzar la indústria al Tarragonès durant aquells anys. El Quadre 1 és un resume elaborat a partir de les dades de l'estudi esmentat, que treballa amb xifres de 1964 per a l'anàlisi estàtica, i marca la dinàmica entre 1964 i 1966.

Es pot veure al Quadre 1 el poc pes del Tarragonès dins l'ocupació industrial de Catalunya; hi són molt poc rellevants el Tèxtil, Paper i Arts Gràfiques i el Metall, encara que sigui aquest, en valors absoluts, el que ofereix un més alt nombre de treballadors en el Tarragonès. Alimentació, Begudes i Tabac, així com Pell i Confecció, són els sectors l'ocupació dels quals constitueix els percentatges més elevats sobre el total català; la resta, exceptuant els mínims dels quals ja hem parlat, els trobem percentualment molt equipats, i són entre un 1 i 1,5 per cent. El total comarcal d'ocupació industrial és molt baix; aquesta circumstància és deguda a la poca ocupació industrial que tenen al Tarragonès els amb més ocupació de la indústria catalana, com són el Tèxtil i el Metall, fet que ens ajuda a confirmar el poc pes de la base industrial del Tarragonès aquells anys. L'estructura d'ocupació a la comarca assenyala el pes del Metall, que significa el 24,64% de l'ocupació existent, i de l'Alimentació, Begudes i Tabac amb el

23,46%, el poc pes de Paper i Arts Gràfiques, Fusta i Mobles i Auxiliars de la Construcció, així com "l'equilibri" existent entre els altres sectors, que es reflecteix en un nombre similar de treballadors ocupats. El Metall és el sector bàsic dins de l'ocupació industrial comarcal, seguit de l'Alimentació, Begudes i Tabac; després el Químic, al nivell del qual ranegen el Tèxtil i Pell i Confecció; tenen molta menys importància l'Auxiliar Construcció, Fusta i Mobles, i finalment hi ha el Paper i Arts Gràfiques.

Quadre 1. LA INDÚSTRIA DEL TARRAGONÈS L'ANY 1964

Sector	Nombre de treballadors	% s/Catalunya	Dinàmica relativa*
Alimentació			
Begudes i Tabac	1.526 (23,46)**	4,5	0,9
Textil	759 (11,67)	0,3	—
Pell i Confecció	732 (11,25)	3,1	2,9
Fusta i Mobles	388 (5,96)	1,1	44,—
Paper i Arts Gràfiques	200 (3,07)	0,6	-0,12
Aux. Construcció	511 (7,85)	1,4	1,4
Químic	787 (12,10)	1,3	19,—
Metall	1.600 (24,64)	0,8	13,—
TOTAL	6.503 (100,—)	0,89	—

FONT: Elaboració pròpia a partir de Banca Catalana. Localització i dinàmica de l'activitat econòmica. Servei d'Estudis de Banca Catalana, Barcelona, 1968.

Les xifres del quadre que analitzem tenen una última columna que ens explica la dinamicitat dels diferents sectors productius a la comarca, la qual indica, segons l'estudi esmentat, que "l'índex superior a la unitat significa una tendència a guanyar posicions dins del conjunt, i l'índex inferior a la unitat ens manifesta una tendència a perdre'n". Per al Tarragonès, trobem que en cinc sectors productius es preveu una tendència dinàmica, és a dir a incrementar el seu pes en la base industrial de Catalunya, mentre que solament Alimentació, Begudes i Tabac, Tèxtil (del qual no es considera la seva dinamicitat futura atès el poc nivell d'ocupació existent) i Paper i Arts Gràfiques, hom estima que tindran un fre en la seva expansió. Per contra, tots els altres sectors experimenten un fort desenvolupament. Seran Fusta i Mobles i Químic, els sectors que tenen l'índex de dinamicitat més elevat de Catalunya i amb molta diferència respecte a les altres comarques, car el següent és el corresponent a la Segarra amb un 5,9 per a la Fusta i al Baix Llobregat amb un 5,5 pel que fa referència a la Químic. Els altres subsectors del Tarragonès també tenen una dinàmica important dins de l'àrea catalana, tal com es desprèn de les xifres donades, perquè per al cas de la Pell, Cuiro i Confecció, el Tarragonès ocupa el quart lloc entre les comarques de Catalunya, el Metall el cinquè i l'Auxiliar Construcció l'onzè, i pel que fa a aquest últim cas, té per sota les comarques del Vallès Occidental i del Baix Llobregat, amb una xifra superior a la unitat.

* És la combinació entre xifres d'inversió realitzades entre 1964-1966 i el nivell d'ocupació.

** Hem estimat que les xifres de l'estudi mencionat no incloïen la fàbrica de tabacs en l'ocupació del subsector i l'hem afegit considerant l'estabilitat d'ocupació que té aquesta fàbrica.

La implantació de l'activitat industrial els anys seixanta

Hem dit que el Tarragonès, abans de les transformacions que experimentà durant la dècada dels seixanta, era una zona agrícola, amb una activitat comercial i vinícolo-licorera arran del port de Tarragona; també explicàvem con durant els anys quaranta i cinquanta varen crear-se algunes indústries, principalment tèxtils, a certes viles de la comarca. Aquesta és l'estructura de l'activitat industrial a la primeria dels anys seixanta i que vindria modificada pel canvi qualitatiu que s'experimentà a Tarragona, que realitzà un creixement industrial al llarg d'aquests anys, fins aleshores inusitat per a la vila.

Serà a Tarragona on es concentraren la major part d'indústries del Tarragonès, les altres viles de la comarca continuarien la seva activitat agrícola, modificada pel turisme a les zones costaneres. El fenomen recent de la instal·lació de noves indústries al Tarragonès se centrà aquells anys a Tarragona, i la influència que això tindrà sobre la resta de la comarca no serà, podríem dir, "interferidora" o modificadora de l'estructura productiva existent a la resta de viles del Tarragonès; aquesta influència o interferència es produirà més tard.

Tarragona albergaria la major part de l'ocupació industrial del Tarragonès. De l'estudi abans esmentat sobre l'emplaçament i la dinàmica de l'activitat econòmica a Catalunya podem obtenir el pes de l'ocupació industrial de Tarragona dins del Tarragonès; aquesta ciutat tenia més del 85% de l'ocupació industrial existent a la comarca; el 95,41 per cent de l'ocupació d'Alimentació, Begudes i Tabac; el 96,55 de Pell i Confecció; el 77,06 de Fusta i Mobles; el 81 de Paper i Arts Gràfiques; el 86,78 de Química; el 80,23 d'Auxiliar de la Construcció; el 82,56 del Metall i alguna empresa del Tèxtil, encara que, com hem dit, aquest sector es troba menys concentrat espacialment i se'n troben empreses-fàbriques a Salomó, la Riera i Altafulla, que aleshores teniem més de cinquanta treballadors.

La indústria tradicional era situada al nucli urbà de les diferents viles, algunes vegades a la zona d'eixample, sobretot les instal·lacions més recents. Tanmateix, en aquesta època tingueren lloc les primeres ordenacions de sòl industrial al Tarragonès, que a Tarragona es materialitzaren concretament en diversos polígons o zones industrials.

El primer polígon que es creà al Tarragonès fou l'anomenat Entrevies, que es troba entre la línia del ferrocarril de Madrid i València, passat el Francolí; l'Ajuntament de Tarragona en fou el promotor. La zona té unes 30 ha i actualment només es troba edificada en vora el 30%. L'INUR (Institut Nacional de l'Urbanisme) aquest anys va ordenar el Polígon Industrial del Francolí, que, creat l'any 1961, se'n va subhastar el sòl els anys 1964 i 1966. Aquest polígon actualment es troba ocupat en vora el 80%. Durant aquests anys s'instal·laren indústries a l'anomenada Zona Trèvol o Polígon Municipal, on ja hi havia emplaçades algunes empreses a partir del 1958, any que es va instal·lar Catalana de Abonos, S.A.; però en realitat el "polígon" obtingué el seu èxit com a zona industrial a partir del 1966, és a dir durant el segon quinquenni de la dècada dels seixanta. Durant la dècada dels seixanta Tarragona posà més de 500 ha de sòl industrial al mercat, del qual s'ocuparen durant aquells anys al voltant de

dues-centes hectàrees. Aquestes zones albergaren en la seva gran part indústries químiques, com a conseqüència de la implantació d'aquestes indústries a la zona Trèvol. A la resta d'àrees s'ocuparà menys sòl, i hi predominaren bàsicament les indústries de transformació i els magatzems.

Més endavant, en parlar de polígons i zones industrials a la comarca, analitzarem més profundament les característiques d'aquests "polígons" al Tarragonès. Amb tot, cal dir que, excepte el de l'INUR, tots els altres existents els anys seixanta, i encara avui, es troben sense serveis, amb dificultats d'accés i de circulació interior, i han estat les empreses instal·lades que s'han hagut de preocupar per buscar o per autosubministrar-se els diferents serveis, la qual cosa vol dir que una empresa que es vulgui instal·lar de bell nou en aquestes àrees no s'hi sent pas atreta perquè el "polígon" li forneixi els serveis necessaris. Aquesta realitat es pot relacionar amb el fet que les grans empreses que s'hi varen instal·lar —empreses químiques— no estaven tan interessades a trobar un polígon industrial amb tots els serveis, com a aconseguir zones industrials per a poder-les adequar a les seves necessitats d'integració d'acord amb les economies externes que es poden donar al complex químic de Tarragona.

La implantació industrial al Tarragonès dels anys seixanta inicià un fet fins aleshores desconegut a l'àrea; aquest fet era la preparació, o més ben dit, l'oferta de sòl industrial, en uns llocs molt concrets i diferenciats del nucli urbà de la vila. Però aquest sòl no disposava dels diversos serveis necessaris per a atreure la petita i la mitjana empresa, sinó que hom estava més interessat a oferir el sòl pel sòl, sense serveis, perquè fos ocupat per les grans indústries, bàsicament la química. És a dir, més que no pas d'una ordenació territorial, es tractà d'un fenomen purament especulatiu.

La indústria entrant als anys setanta

Abans d'analitzar la realitat industrial actual estudiarem la que hi havia el 1970, com un punt més d'aquest enfocament de dinàmica comparativa que estem utilitzant per arribar a veure el procés de transformació que s'ha experimentat a la base industrial del Tarragonès.

L'any 1970, segons una exploració feta del cens de l'INP per al CIDC, la comarca tenia 680 empreses industrials que ocupaven 10.318 treballadors, contra els 6.503 que s'estimaven per al 1964. Els sectors que han tingut un creixement més fort han estat: Alimentació, Begudes i Tabac, Químic i Metall. Mentre que el Tèxtil, Pell i Confecció han experimentat una disminució molt important si parem esment del nombre global de treballadors existents dins d'aquests sectors. Les altres activitats productives han conegut un creixement relatiu important pel que fa referència a Fusta i Mobles, Paper i Arts Gràfiques. Mentre que aquest ha estat insignificant en el cas d'Auxiliar de la Construcció.

Al Quadre 2 es veu clar que l'estructura industrial del Tarragonès els anys setanta se centrava en tres sectors pel que fa al seu nivell d'ocupació; aquests eren el Metall, el Químic i l'Alimentació, Begudes i Tabac. Podríem dir que els altres sectors eren molt més marginals dins l'estructura industrial de la comarca, puix

que aquests tres constituïen conjuntament quasi el 75% de l'ocupació de la zona. Cal remarcar que l'any 1964 aquests mateixos només significaven el 60% del total d'ocupació industrial. És a dir que aquests tres sectors productius a part ésser els més importants per la seva ocupació han tingut un fort dinamisme durant aquests anys, la qual cosa s'ha manifestat en l'increment del seu volum d'ocupació.

Quadre 2. LA INDÚSTRIA AL TARRAGONÈS L'ANY 1970

	N.º empreses	N.º Treballadors	% s/Catal. N.º Emp.	% s/Catal. N.º Treb.
Alimentació, Begudes i Tabac	135 (19,85)	2.003 (19,41)	2,52	3,31
Tèxtil	18 (2,64)	516 (5,—)	0,32	0,26
Pell i Confecció	37 (5,44)	615 (5,96)	7,73	1,09
Paper i A. Gràfiques	30 (4,41)	388 (3,76)	0,98	0,74
Fusta i Mobles	87 (12,79)	740 (7,17)	1,26	1,49
Aux. Construcció	34 (5,—)	514 (4,98)	1,70	1,30
Química	68 (10,—)	2.222 (21,53)	1,88	2,22
Metall	271 (39,87)	3.320 (32,19)	1,47	1,03
TOTAL	680 (100,—)	10.318 (100,—)	1,37	1,18

FONT: elaboració pròpia a partir de dades facilitades pel CIDC.

El Tarragonès, amb el 2,05 per cent de la població del Principat, només té vora l'1,18% de l'ocupació industrial i un percentatge una mica més superior quant al nombre d'empreses, encara que també molt per davall del pes demogràfic de la comarca dins de Catalunya. En principi aquesta manifestació ve a corroborar el que ja dèiem al capítol sobre demografia, és a dir, la poca ocupació industrial existent a la comarca. Deixant aquestes xifres globals i posant més esment en les sectorials indicades al quadre anterior, on se situa el Tarragonès dins de Catalunya, cal dir, relacionant la població comarcal i l'ocupació sectorial respecte a Catalunya, que:

- Els dos sectors industrials del Tarragonès que tenen més de relleu dins el Principat són l'Alimentació, Begudes i Tabac i la Química. El seu percentatge d'ocupació respecte a Catalunya és superior al de la base demogràfica comarcal i això indica una cerça concentració de l'ocupació en aquestes activitats al Tarragonès.
- Hi ha dos sectors productius amb una ocupació industrial superior a la que indica la mitjana comarcal i inferior al pes demogràfic respecte a Catalunya: Fusta i Mobles i Auxiliar Construcció. Ambdós tenen un cert relleu dins del Tarragonès.
- La Pell i Confecció i el Metall es troben per sobre la unitat i per sota de la mitjana d'ocupació comarcal respecte a Catalunya. La importància d'ocupació d'aquests subsectors és molt baixa respecte al total català. Aquest condicionant en el cas del Metall és molt important, perquè cal parar esment en el relleu que el metall pren en valors absoluts dins del Tarragonès i la posició de marginalitat que la comarca ocupa dins del total català.

— Finalment, cal esmentar els dos sectors productius amb menys de relleu, tant dins del Tarragonès com d'aquest respecte a tot Catalunya; es tracta del Tèxtil i el Paper i Arts Gràfiques.

Creiem que allò que el Quadre 2 expressa principalment és com va perfilant-se l'especialització productiva industrial del Tarragonès en la indústria química, que en aquest any encara no és l'activitat més important, però sí que ha experimentat un fort creixement al llarg de sis anys. D'altra banda, la comarca ha incrementat el pes d'aquest sector dins del total català, per tal com l'any 1964 tenia l'1,30 de l'ocupació, i l'any 1970 en tenia el 2,2. L'increment dels altres sectors no és tan significatiu, perquè Fusta i Mobles, de l'1,10 ha passat a l'1,49; Paper i Arts Gràfiques, del 0,60 al 0,74; i el Metall del 0,80 a l'1,03. Mentre que la resta han disminuït: Alimentació, Begudes i Tabac del 4,5 al 3,31; el Tèxtil del 0,30 al 0,26; Pell i Confecció del 3,10 a l'1,09 —essent aquesta activitat la que ha experimentat un descens més fort— i Auxiliar de la Construcció de l'1,40 ha passat a l'1,30. Observant el total d'aquestes comparacions es pot veure de forma innegable que el pes del Tarragonès dins l'estructura industrial catalana és més considerable, car de constituir el 0,89% sobre el total de l'ocupació per a l'any 1964 significa l'1,18% l'any 1970.

Considerem com una altra faceta interessant d'anàlisi dins l'estructura industrial de la comarca durant els anys setanta l'estudi de la importància relativa dels diferents sectors dins el total industrial comarcal pel que fa referència a ocupació i nombre d'empreses, relació que podem comparar amb el total català. També podem considerar la grandària mitjana de les diferents empreses de cada sector. Amb aquestes dades componen el Quadre 3.

Al Quadre 3 es pot veure que l'estructura productiva industrial del Tarragonès és completament diferent de la catalana, que ve determinada bàsicament per la concentració industrial que podríem centrar a Barcelona i al seu redol més immediat. Considerem els següents punts per establir una sèrie de diferències i similituds entre l'estructura industrial catalana i la del Tarragonès:

— A Catalunya els sectors industrials bàsics són el Metall, al primer lloc, amb el 37,03% de les empreses i el 36,78% dels treballadors, i després, seguit d'un bon tros lluny, el Tèxtil, amb l'11,92% i el 22,30% respectivament. En el cas del Tarragonès trobem que el sector bàsic també és el Metall amb un percentatge d'empreses superior al total català però el de treballadors, en canvi, és més de quatre punts inferior. A continuació, a la comarca, hi ha, pel nombre d'empreses, Alimentació, Begudes i Tabac, mentre que per ocupació ve el Químic, activitats que tenen molt més relleu al Tarragonès que en la totalitat catalana.

Quadre 3. ESTRUCTURA INDUSTRIAL I GRANDÀRIA DE LES EMPRESES

	Tarragonès			Catalunya		
	Distrib. empreses (%)	Distrib. treball. (%)	Grand. mitj. empresa	Distrib. empreses (%)	Distrib. treball. (%)	Grand. mitj. empresa
Alimentació						
Begudes i Tabac	19,85	19,41	14,83	10,81	6,93	11,29
Tèxtil	2,64	5,02	28,66	11,92	22,30	35,10
Pell i Confecció	5,44	5,96	16,62	9,61	6,42	11,77
Fusta i Mobles	12,79	7,17	8,50	13,17	5,70	7,19
Paper i A. Gràfiques	4,41	3,76	12,93	6,14	5,95	17,07
Aux. Construc.	5,01	4,98	15,11	4,02	4,50	19,72
Química	10,01	21,53	38,67	7,30	11,42	27,56
Metall	39,85	32,17	12,25	37,03	36,78	17,49
TOTAL	100,—	100,—	15,17	100,—	100,—	17,61

FONT: elaboració pròpia a partir de dades del CIDC.

- Els sectors menys significatius dins l'estructura industrial d'ambdues àrees són: a Catalunya, l'Auxiliar de la Construcció i pel que fa referència a l'ocupació, Fusta i Mobles, mentre que pel nombre d'empreses ho és Paper i Arts Gràfiques. En el cas del Tarragonès, pel nombre d'empreses ho és el Tèxtil i pel que fa referència a l'ocupació Paper i Arts Gràfiques.
- Hi ha una sèrie d'activitats que podríem veure com a intermèdies, amb uns percentatges molt diferents dins de cada àrea; així, podem dir que Pell i Confecció i Paper i Arts Gràfiques tenen una importància relativa superior en el total català que no al Tarragonès; en canvi, pel que fa a Fusta i Mobles i a Auxiliar de la Construcció s'esdevé a la inversa.
- Pel que fa a la grandària de les empreses, si observem les columnes que hi fan referència dins el Quadre 3, se'n desprèn que els centres de treball tenen una mitjana d'ocupació al Tarragonès inferior a la de Catalunya: mentre que a Catalunya la xifra mitjana és de 17,61, al Tarragonès és de 15,17.
- La uniformitat sectorial en la grandària de les empreses tampoc no es dona en aquest cas, perquè hi ha diferències bastant importants. Fixant-nos en el Quadre 3 es pot veure que en quatre sectors productius la mitjana d'obres per empresa és superior en el cas del Tarragonès; aquests són l'Alimentació, Begudes i Tabac, la Pell i Confecció, la Fusta i Mobles i la Química. Mentre que en els altres sectors la mitjana catalana és remarcablement superior sobre la de la comarca. Al Tarragonès les empreses més grans es troben al Químic, al qual segueixen les del Tèxtil, i després, però molt enrera, les de la Pell i Confecció; i les que hi tenen menys grandària són les de la Fusta i Mobles i les del Metall.

L'exposició d'aquest paràgraf serà similar a la dels anteriors. La visió serà purament estructural, centrada en l'ocupació, el nombre d'empreses dels diferents sectors i la seva grandària, dades que compararem amb el total català. Sempre que n'hi haurà dades procurarem de fer l'anàlisi al nivell municipal, perquè d'a-

questa manera ens serà possible de determinar l'emplaçament de l'activitat industrial al Tarragonès.

Creiem que la realitat industrial del 1975 ens permetrà de completar l'anàlisi dinàmico-comparativa que havíem iniciat en estudiar la indústria a la comarca al llarg dels anys seixanta i de veure com s'hi consolida l'especialització productiva. Cal indicar que les dades dels tres anys analitzats corresponen a fonts diferents, però considerem que val la pena de donar-los un marge prou gran de fiabilitat, ja que, a part ésser les úniques dades disponibles, creiem que el marge possible d'error, si n'hi ha, és mínim, perquè, atès el volum industrial de la comarca, es fa difícil de pensar en diferències gaire fortes. Les dades amb què treballarem per al 1975, les hem obtingudes nosaltres mateixos del Registre Industrial del Ministeri d'Indústria i Energia; també tenim les corresponents al 1976, però utilitzarem normalment les de 1975, perquè per a fer comparacions respecte al total català hi ha més dades per a aquest any. Cal fer constar que la diferència entre empreses i treballadors entre aquests dos anys és mínima.

Els diversos sectors industrials al Tarragonès

L'any 1975 la comarca ja anava de ple cap a la seva especialització industrial. Aquesta nova realitat, que implica una dinamització de tota l'activitat productiva de l'àrea a partir de la indústria, es reflecteix d'alguna manera al Quadre 4, el qual també és significatiu per a indicar el canvi sectorial que s'ha produït en l'estructura industrial del Tarragonès.

Quadre 4. LA INDUSTRIA AL TARRAGONÈS L'ANY 1975

	N.º treball. s/Catalunya*			
	Treballadors %	Empreses %	Base INE (1)	Base BB (2)
Alimentació,				
Begudes i Tabac	1.603 (15,05)	188 (18,74)	4,91	2,50
Tèxtil	692 (5,92)	21 (2,09)	0,49	0,38
Pell i Confecció	812 (6,95)	21 (2,09)	2,35	1,02
Paper i A. Gràfiques	253 (2,16)	28 (2,79)	0,57	0,43
Fusta i Mobles	870 (7,44)	148 (14,75)	2,28	1,61
Aux. Construcció	609 (5,21)	55 (5,48)	1,62	1,57
Química	2.758 (23,60)	70 (6,97)	4,31	2,64
Metall	3.031 (25,94)	421 (41,97)	1,53	0,97
Altres	899 (7,73)	51 (5,12)	3,88	—
TOTAL	11.527 (100)	1.003 (100)	1,75	1,20

FONT: elaboració pròpia a partir del **Censo de Establecimientos Industriales** del Ministeri d'Indústria i Energia. **Encuesta Establecimientos Industriales** INE. Madrid, 1977, i **Renta Nacional de España**, Banc de Bilbao, 1975.

* El nombre de treballadors catalans s'ha obtingut de dades de l'INE, d'una banda, i del Banc de Bilbao, de l'altra; d'aquí les diferències.

Potser és un fet preocupant, i alhora significatiu, que sigui aquest últim sector, és a dir el Metall, que tingui l'ocupació més baixa per empresa al Tarragonès. Cal tenir en compte dues consideracions per a comprendre les paraules "preocupant" i "significatiu" que hem emprat. *Primera*: el metall crea uns forts multiplicadors que incrementen les interrelacions industrials. *Segona*: es tracta del sector industrial que té un més gran volum d'ocupació al Tarragonès. Ambdues circumstàncies no es poden negligir en el cas d'aquest sector, perquè hem de suposar que, atesa la petitesa de les empreses, caldrà considerar moltes d'aquestes com a obsoletes i inframarginals. Pel fet de mancar, doncs, dinamicitat en l'activitat metal·lúrgica a l'àrea —la més important per ocupació i per nombre d'empreses—, s'hi fa fomentat indirectament l'especialització industrial, impulsada d'altra banda, amb una dinàmica molt forta i exclusiva, per un sector que no ha estat seguit dels altres, els quals han anat consolidant, així, en més o menys grau, la seva obsolescència o/i limitada expansió.

De mica en mica comencem a veure com es conformen les variables que determinen la realitat industrial de la zona durant els anys setanta. Partint d'una estructura poc desenvolupada en el sector secundari, on trobem un cert equilibri subsectorial manifestat en una diversificació productiva i una importància relativament forta del Metall, anem entrant en una altra fase, on veiem un impuls del Químic i de la Fusta i Mobles, tal com es preveia l'any 1964, i arribem al 1970 amb una frenada a la Fusta i un manteniment del dinamisme de la Químic; però no oblidem que dins d'aquesta dinàmica hi ha un sector Metall i un altre Alimentació, Begudes i Tabac molt importants, pel seu volum d'ocupació, que malgrat el seu relleu es troben cada vegada més marginats en l'àrea, i especialment el Metall perquè enclou una majoria d'empreses velles i de poca dinàmica, circumstància que, deixant de banda altres motius, s'explica en funció de la grandària de l'empresa metal·lúrgica al Tarragonès, comparativament baixa respecte a la del total català, així com l'escassa importància relativa que aquest sector té a la comarca. Més endavant, el signe que manifesta aquesta activitat, el complementarem amb l'anàlisi de les inversions; però ja podem avançar que aquestes també assenyalen la tendència a marginar cada vegada més el sector. Així, veiem que la funcionalitat productiva del sector del Metall al dedins del Tarragonès i en les relacions d'aquesta zona amb àrees més àmplies es troba molt per sota del nivell que sembla que assenjala el volum de mà d'obra que ocupa en una de les zones industrials més importants de Catalunya.

L'ascens de la Químic continua i encara no ha arribat al seu zenit. Al final de la dècada dels seixanta, concretament l'any setanta, trobem encara una estructura productiva bastant diversificada; diferent de la catalana, però diversificada; si es vol, menys que no el 1964, però, repetim, encara diversificada. Ara, l'anàlisi comparativa feta entre aquests dos anys que hem pres com a *cross-section* assenjala quina serà la futura especialització productiva de la base industrial del Tarragonès. A l'inici de la dècada dels setanta esclataren fortes discussions sobre el futur econòmic de l'àrea, amb una polèmica turisme-indústria, per veure quina era l'activitat a la qual calia realment donar prioritat. Aquesta discussió es concretà cada vegada més en el binomi turisme-químic, és a dir, no ja industrialització sinó química. Això vol dir que aquesta industrialització fou essencialment la química, la qual es localitzà al costat de Tarragona, en funció del

port i de l'existència de sòl industrial relativament barat, així com d'unes grans facilitats per a la seva instal·lació.

LA INDÚSTRIA AL TARRAGONÈS, AVUI

Com a conseqüència de l'anàlisi que hem iniciat als paràgrafs anteriors, arribarem en aquest a determinar l'estructura industrial del Tarragonès en l'actualitat, veient com s'ha consolidat aquest sector productiu i acabant d'analitzar les transformacions intrínseques que hi ha hagut.

Al Tarragonès l'ocupació industrial era de 6.503 persones l'any 1964, xifra que significava el 0,89% de l'existent a Catalunya, mentre que el 1975 l'ocupació arriba a la xifra d'11.527 treballadors, que constitueix entre el 1,20% i l'1,75% del català, segons que es consideri l'una o l'altra de les fonts emprades al llarg de l'anàlisi (vegeu Quadre 4). La població de la comarca l'any 1965 era el 2,02% del total de Catalunya i el 1975 el 2,40%; això vol dir que l'ocupació industrial del Tarragonès s'incrementa percentualment més ràpidament que la seva població, fenomen que hem de ponderar a partir d'un baix pes de l'ocupació industrial del Tarragonès dins de Catalunya l'any 1964 i fem igualment quant a la població de l'any 1965, l'any 1975 es converteixen respectivament en 165,16 i 118,81, és a dir que el pes del Tarragonès dins de l'ocupació industrial de Catalunya ha experimentat un creixement proporcionalment superior a l'increment de població esdevingut a la comarca.

De 1965 a 1978 s'han invertit a l'àrea 65.272.533.000 pessetes, que han implicat la creació de 6.933 llocs de treball. D'aquest muntant d'inversions, 43.381.195.000 pessetes i 5.160 llocs de treball corresponen a noves inversions, mentre que 21.891.338.000 pessetes i 1.773 llocs de treball a ampliacions.

El valor de la producció industrial a la comarca és de 28.686.021.100 pessetes, que es distribueixen d'aquesta manera entre els diferents sectors:

Alimentació, Begudes i Tabac (21,60%); Tèxtil (1,96%); Pell i Confecció (1,36%); Fusta i Mobles (1,69%); Paper i Arts Gràfiques (1,23%); Auxiliari Construcció (3,66%); Química (54,74%); Metal (10,77%); Altres (2,99%).

El pes de la Química és determinant dins la producció del Tarragonès; segueixen per importància l'Alimentació, Begudes i Tabac, després el Metall, i finalment, a molta distància, les altres activitats. Pel que fa referència a la renda del sector industrial a l'àrea, podem veure el Quadre 5, on s'ha determinat la seva distribució.

Quadre 5. PARTICIPACIÓ DELS DIVERSOS SECTORS EN LA RENDA INDUSTRIAL TOTAL

	Milions de pessetes	Distribució percentual
Alimentació, Begudes i Tabac	1.205	12,64
Tèxtil	231	2,41
Pell i Confecció	160	1,67
Fusta i Mobles	223	2,34
Paper i Arts Gràfiques	136	1,41
Auxiliar Construcció	614	6,44
Química	5.175	54,38
Metall	1.446	15,16
Altres	340	3,55
TOTAL	9.530	100

FONT: vegeu Quadre V de l'Annex. Op. cit.

D'acord amb les xifres del Quadre anterior podem tornar a remarcar el pes de la Química, del Metall i de l'Alimentació, Begudes i Tabac dins la renda industrial del Tarragonès, els altres sectors, amb l'excepció de l'Auxiliar Construcció, ocupen un lloc molt distant en la creació de renda de l'activitat industrial de la comarca.

L'estructura de costos del Tarragonès comparada amb la de Catalunya, pel que fa referència a la totalitat del sector industrial, també presenta notables diferències.

	TARRAGONÈS	CATALUNYA
Inputs	66,77%	54,92%
Salari	10,29%	21,14%
Cash-Flow	22,94%	23,94%

Es pot veure que el VA per a la indústria de la comarca és molt baix respecte al total català, els salaris al Tarragonès donen percentualment una xifra molt més baixa que a Catalunya, això no és així per a tots els sectors, com ja hem vist al llarg de l'anàlisi, però la importància del Químic a la comarca desdibuixa el percentatge de costos; igualment podem dir del *cash-flow*. Aquesta estructura de costos sembla aproximar-nos a una activitat industrial moderna, encara que amb un baix VA, però molt capitalitzada, com així és al Tarragonès; però si centrem més la qüestió cal dir que és així per a un sector productiu que té elevats valors de producció, la qual cosa fa que la seva estructura de costos sigui determinat a la comarca, però aquesta no és la realitat de la majoria d'activitats industrials.

Quan analitzàvem cada un dels sectors industrials, determinàvem l'estructura de costos de cada un d'ells. A partir d'aquesta anàlisi podem veure que el Tèxtil, Pell i Confecció, la Fusta i Mobles, el Paper i Arts Gràfiques, l'Auxiliar Construcció, el Metall i Altres, tenen una estructura de costos completament diferent al total. Aquestes activitats tenen al Tarragonès un fort pes quant a la mà

d'obra que ocupen i un pes inferior quant al *cash-flow*, és a dir, una estructura productiva poc capitalitzada. Per contra, Alimentació, Beguda i Tabac i Química posseeixen una estructura mes capitalitzada que la mitjana catalana, fet degut, en l'un cas, a l'existència d'una gran empresa (Tabacalera, S.A.) i en altre, com ja ho hem vist, és degut a les característiques de l'activitat química a la comarca.

La majoria d'empreses grans, superiors a cinquanta treballadors, es troben al sector Químic i la majoria d'aquestes es localitzen a Tarragona. El volum de l'ocupació d'aquest tipus d'empreses significa al voltant del 55% de l'ocupació industrial total. Davant d'aquestes dades podem afirmar que una gran part de l'ocupació industrial del Tarragonès es cobreix amb empreses relativament grans.

A totes les viles de la comarca, exceptuant Renau i Vespella de Gaià, trobem alguna activitat industrial. A Tarragona, Vila-seca i Torredembarra —sobretot a la capital— és on hi ha la majoria d'empreses i de treballadors; després ve la part al voltant del Francolí, que ha pres una importància industrial molt relacionada amb l'expansió urbano-industrial de la ciutat de Tarragona; hi trobem les viles de Constantí, la Pobla de Mafumet i el Morell. Els municipis restants tenen entre ells un nombre similar d'empreses, però no podem dir el mateix pel que fa referència als treballadors, puix que en algunes viles trobem empreses més grans i modernes, com és ara el cas de Salomo, de la Riera, dels Garidells, de la Pobla de Montornès i d'Altafulla. Als altres municipis el sector industrial ocupa poques persones i no hi trobem grans empreses, la majoria de vegades es tracta d'activitat relacionades amb les necessitats més immediates del consum local.

LA PROBLEMÀTICA INDUSTRIAL ACTUAL I FUTURA DEL TARRAGONÈS

Podem centrar la problemàtica actual en les inelàsticitats que limiten el creixement de l'activitat productiva a la zona. Aquests factors estan relacionats amb la manca de planificació i d'ordenació territorial amb què s'ha realitzat el creixement industrial de la comarca. Però cal dir que aquestes inelàsticitats que podríem relacionar amb la realitat infraestructural i amb les limitacions dels recursos naturals, i que poden afectar negativament l'expansió de les diferents activitats econòmiques que es desenvolupen a l'àrea, fins ara no han repercutit en la indústria de la comarca i menys en el sector químic. Aquest, en efecte, utilitza per a les seves necessitats els recursos naturals existents que creu oportuns i només ha de retribuir-los a un preu superior a la renda que generava la seva antiga utilització. Creiem que cal contemplar la problemàtica de la industrialització a la zona alhora des d'un punt de vista concret i específic i des d'una visió més àmplia, com pot ser la integració i la dependència del desenvolupament futur de l'àrea a l'activitat industrial i concretament a la química.

La indústria ha estat el motor que ha impulsat la industrialització a la zona; l'efecte multiplicador d'aquesta sobre les altres activitats econòmiques ha estat important, però aquesta indústria està a punt d'assolir el seu grau "màxim" d'integració i això farà que, una vegada s'hi arribi, l'efecte multiplicador del subsector quedi limitat, en acabar-se les seves possibilitats intrínseques d'expansió.

sió. Una gran part d'aquest efecte multiplicador s'ha produït amb el muntatge de les instal·lacions, que ara s'acaba. L'ocupació total a què arribarà el subsector no suplirà aquest inconvenient o efecte multiplicador més baix, que cada vegada serà menys accelerador perquè perdrà gran part de la seva dinàmica.

La química té una gran integració amb la refineria, amb uns components de producció que possibiliten aquesta integració; són poques les inversions que manquen fer en relació amb les ja materialitzades. Perquè la petroquímica continués amb el seu dinamisme i impuls en un sentit ampli caldria que es donés alguna d'aquestes circumstàncies:

—La creació d'un altre complex petroquímic que permetés una integració com l'existent, perquè aquest està a punt d'arribar al seu punt òptim.

—Un engentament en la grandària de la planta per tal d'assolir un nou llinar de rendibilitat.

—Una variació de les relacions tècniques de producció que permetés una nova integració i que aquests nous condicionants tècnics impliquessin alhora unes altres característiques a les plantes existents.

En primer i segon supòsit són limitatius per al Tarragonès. Actualment les motivacions per a la implantació que es varen donar per a la petroquímica no són les mateixes i, d'altra banda, la zona difícilment pot acollir un complex més gegantí o la creació d'un altre; les limitacions més evidents són l'aigua, i més secundàriament, la utilització del sòl. El tercer supòsit és imprevisible; és fàcil que es produeixi; però això pot implicar unes transformacions productives i de consum a conseqüència de les quals ningú no pot assegurar que les instal·lacions de Tarragona no quedin obsoletes i les noves, atesa una relació inversió ocupació més elevada, no tinguin un efecte multiplicador més baix. La petroquímica no té gaires possibilitats de continuar donant a la comarca el dinamisme urbano-industrial que ha tingut a Catalunya els últims anys. Això és molt greu, ja que la petroquímica ha implicat una especialització productiva a la zona i ha motivat que gran part de l'activitat econòmica comarcal girés entorn d'ella. És el que en podríem dir els "errors" del tecnicisme industrialitzador que s'ha emparat de Tarragona els últims anys i les conseqüències del qual poden ésser molt greus per a la comarca.

El que és evident, o sembla que hauria de ser-ho, és que no es poden repetir els "errors" passats d'aquest industrialisme tan especialitzat. Cal veure per on ha de transcórrer l'activitat industrial futura de la comarca, donant a aquest sector en general i al químic en particular la importància que té i no cap tipus de privilegi en funció d'una demagogia industrialitzadora i aglomeradora, tot procurant de determinar formes de convivència entre les realitats productives de la comarca que portin a un millorament de la qualitat de vida de la població que hi viu.

Cal diversificar la indústria al Tarragonès, bàsicament amb indústria de transformació. La química bàsica difícilment es desenvoluparà més del que ja és planificat. Els errors d'emplaçament difícilment es poden corregir, però cal mitigar-los les molèsties pol·lucionants s'han d'"atacar" obligant les empreses existents que compleixin la normativa establerta, i si aquesta no és suficient podria afegir-s'hi un fort control municipal en aquest aspecte. La química es pot emmar-

car dins d'aquestes fronteres i això no té per què limitar la seva activitat productiva, ans solament evitar els inconvenients que ella pot tenir sobre el conjunt de l'estructura productiva del Tarragonès vista d'una manera global.

Cal pensar, per a un plantejament industrial a mig termini, que la població industrial de l'àrea és proporcionalment molt baixa i que cal incrementar la indústria transformadora aprofitant la infraestructura industrial de tot tipus que s'ha creat al Tarragonès, i alhora fomentar les interrelacions productives entre els diferents subsectors productius existents a la comarca i zona del redós per tal de crear més possibilitats d'ocupació industrial.

En considerar aquesta sortida pensem essencialment en tres subsectors:

- Química de transformació.
- Alimentació i Begudes.
- transformats metàl·lics.

El primer en realitat necessitarà una política voluntarista —en això poden tenir una influència determinant les empreses ja instal·lades a l'àrea— perquè aquest tipus d'activitat s'emplaça a Barcelona, Madrid i País Basc, és a dir, està més interessada per les economies d'aglomeració que per altres factors de localització. Els altres sectors abans esmentats és possible de dinamitzar-los a partir de la infraestructura existent en ells mateixos, però abans caldria incrementar les interrelacions productives intersectorials més que no pas empènyer linealment un subsector.

La resta d'activitats industrials, també és possible de desenvolupar-les a la comarca, però en un grau inferior, si partim de la realitat actual dels diferents subsectors industrials al Tarragonès. Cal afegir que no es pot pensar a la comarca en indústries exclusivament de *capital-saving*; els salaris i preus hi són relativament elevats i la mà d'obra amb un bon grau de qualificació; la qual cosa obliga a fer que les inversions industrials hagin de tenir en compte una capitalització més gran en les seves activitats. Això ho diem com un punt a considerar per a una política industrial coherent, que vulgui un aprofitament òptim dels recursos disponibles a l'àrea. Car pensar en indústries poc capitalitzades, atès l'atur, encobert o no, que és molt possible que s'incrementi a l'àrea, i el poc percentatge d'ocupació industrial existent, pot ésser una temptació massa simplista però que no deixarà de ser una solució en temps de "crisi" que no possibilitarà pas gaire el dinamisme productiu de la comarca.